

جغرافیا (فصلنامه علمی - پژوهشی و بین‌المللی انجمن جغرافیای ایران)
دوره جدید، سال پانزدهم، شماره ۵۴، پاییز ۱۳۹۶

نقش عوامل اجتماعی و اقتصادی در مهاجرت‌های روستایی - شهری ناحیه نورعلی بیگ ساوه

مصطفی طالشی^۱ و محبوبه شبینما^۲

تاریخ وصول: ۱۳۹۶/۳/۱۸، تاریخ تایید: ۱۳۹۶/۵/۲

چکیده

در نواحی روستایی با بروز محدودیت‌های ساختاری - عملکردی مبتنی بر فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی روستائیان برای به کسب فرصت‌های بهتر اقتصادی و رفاه زندگی به سکونتگاههای شهری مهاجرت نمایند. پژوهش حاضر، با هدف تحلیل نقش‌آفرینی عوامل اجتماعی و اقتصادی در مهاجرت روستا به شهر، به‌لحاظ ماهیت، توصیفی - تحلیلی و از نظر هدف‌گذاری کاربردی است. جامعه‌آماري پژوهش ۳۷۳ خانوار ساکن روستاهای ناحیه نورعلی‌بیگ می‌باشند که از طریق نمونه‌گیری به روش خوشه‌ای منظم و با بهره‌گیری از ماتریس دو بُعدی فاصله، موقعیت اقتصادی - اجتماعی و جدول مورگان (جامعه نمونه در ۱۶ سکونتگاه روستایی) انتخاب شدند.

باعنایت با به‌کارگیری تحلیل‌های کمی پایه از آزمون برازش داده‌های گردآوری شده و ابزار پرسشنامه، به تعیین روایی از طریق قضاوت جامعه خبرگان؛ و تعیین پایانی ابزار اندازه‌گیری با روش آلفای کرونباخ اقدام شد که مقدار آلفا (با آزمون ۳۰ نمونه اولیه) برای شاخص اقتصادی برابر با ۰/۷۳۲ و برای شاخص اجتماعی - فرهنگی ۰/۹۰۰ به‌دست آمد. تجزیه و تحلیل داده‌های آماری با بهره‌گیری از سامانه‌های آماری و آزمون‌های کالموگروف اسمیرنوف جهت نرمال بودن متغیرها، آزمون دوجمله‌ای به‌منظور تعیین اهمیت هر یک از گویه‌ها و آزمون تحلیل واریانس فریدمن به‌منظور اولویت‌بندی عوامل، بهره‌گرفته شده است.

نتایج حاصل از یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که؛ از بین گویه‌های شاخص اقتصادی موثر بر مهاجرت روستائیان، بیشترین شاخص اقتصادی اختصاص به اشتغال و کمترین آن به مربوط به شاخص مکانیزاسیون بخش کشاورزی داشته است. در شاخص اجتماعی - فرهنگی مهمترین عامل در مهاجرت روستایی سکونت مناسب و نیاز به پیشرفت و کسب جایگاه اجتماعی و پایین‌ترین آن کمبود امکانات بهداشتی و درمانی است. در نهایت، برای تعدیل میزان مهاجرت روستایی در ناحیه مورد پژوهش بایستی با تقویت مزیت نسبی اقتصاد روستایی و برقراری مناسبات و پیوند نظام سکونتگاهی با شهر ساوه در مقیاس محلی - منطقه‌ای مقدمات بنیان‌گذاری شبکه سکونتگاهی برای پایداری سکونتگاههای روستایی - شهری پایه‌ریزی شود.

کلیدواژگان: مهاجرت، نقش عوامل اقتصادی و اجتماعی، روستا - شهری، دهستان نورعلی‌بیگ.

۱. دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران و عضو قطب علمی توسعه پایدار محیط جغرافیایی دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول).

۲. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی.

مقدمه

مهاجرت از نخستین پدیده‌های مربوط به روابط و محیط است که از آغاز پیدایش تمدن اثر بزرگی در زندگی انسانها داشته است (بوژوگارینه، ۱۳۶۸: ۲۵۶) به عبارتی واکنشی به تحولات اقتصادی، اجتماعی، آموزشی، محیطی و سیاسی است (Adewal, 2005: 19). چنانچه این تحولات اجتماعی- اقتصادی با دگرگونی در دانش‌فنی، به‌ویژه خودکار شدن تولید همراه باشد، جابجایی‌های نیروی کار و (جمعیت) را الزامی می‌سازد (روندی که در اروپا پس از انقلاب صنعتی روی داد)؛ درحالی که روند مهاجرت و جابجایی جمعیت در کشورهای جنوب با روندهای مشابه در اروپا و کشورهای صنعتی تفاوت‌های ماهوی دارد (سعیدی: ۱۳۹۱: ۱۰۰).

در سراسر جهان به‌ویژه پس از جنگ جهانی دوم، مهاجرت‌های روستایی به‌عنوان پدیده‌ای جمعیتی در عرصه‌های ملی و بین‌المللی مطرح شد. اگر چه این مهاجرت‌ها در آغاز فرآیندی معمول و منطقی به‌نظر می‌رسید، اما بعد از چند دهه و به‌دنبال آثار و پیامدهای نامطلوب آن در کشورهای کمتر توسعه‌یافته، غیرمنطقی و مشکل‌زا تلقی می‌شود (طاهرخانی، ۱۳۸۰: ۶۸). کشورهای فراصنعتی و توسعه‌یافته جهت رسیدن به درجات بالای توسعه و پیشرفت، مهاجرت نیروی انسانی از روستاها به مراکز شهری را امری لازم و ضروری دانسته و وجود این امر را تضمین‌کننده پویایی، پیشرفت و توسعه می‌دانند. در کشورهای جهان‌سوم، به‌خاطر بی‌رویه بودن پدیده مهاجرت و از طرفی عدم برنامه‌ریزی اصولی نسبت به این پدیده، در اغلب موارد حالت و نقش ویرانگر داشته است و این جوامع را دچار مشکلات و آسیب‌های جدی می‌نماید (عاشری، ۱۳۸۰: ۵۴).

در کشورهای درحال توسعه و از جمله ایران، مهاجرت از روستا به شهر در زمره مهم‌ترین مسائل اجتماعی و اقتصادی به‌شمار می‌آید (قاسمی‌اردهانی، ۱۳۸۵: ۵۳). موضوع مهاجرت در جامعه بیشتر تحت‌تأثیر روابط و مناسبات شهر و روستا است. بدین‌صورت که تراکم شدید جمعیت در شهرهای بزرگ و خالی شدن سریع روستاها، مشکلات اقتصادی- اجتماعی عظیمی را در کشور ایجاد نموده است و الگوی استقرار جمعیت را تغییر داده است (ابریشمی، ۱۳۷۵: ۱۴۸). از جمله علل تأثیرگذار بر مهاجرت روستاییان به شهرها در ایران را می‌توان در چهار بُعد؛ اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، جمعیت‌شناختی، و طبیعی- کشاورزی مورد بررسی قرار داد که از این میان بعد اقتصادی نقش عمده‌ای ایفا می‌کند و پس از آن ابعاد اجتماعی- فرهنگی، طبیعی- کشاورزی و جمعیت‌شناختی قرار دارند (قاسمی‌اردهانی، ۱۳۸۵: ۵۱). همچنین ریچارد ای. بیلزوپا^۱ معتقد است؛ هر چند عوامل سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و روان‌شناسی در ایجاد مهاجرت‌های روستایی بسیار تأثیر دارند اما شاید مهاجرت برای کسب زندگی بهتر مهم‌ترین دلیل برای مهاجرت‌های روستا- شهری است و پیش‌بینی می‌شود که همچنان ادامه داشته باشد (طاهرخانی، ۱۳۸۰: ۷۱).

به اعتقاد بیسلاب داسکوپتا^۲ مهاجرت «ارمغان فقر» در مناطق روستایی است. مناطق فقیر بعلت وجود فقر در معرض خطر قرار می‌گیرند و مهاجرت فرار از خطر را توجیه می‌کند (مهدوی، ۱۳۷۷: ۱۴۲) و گذشته از آنکه فرآیندی اقتصادی داشته باشد، دارای پیامدهای اجتماعی بنیادی است (نواک موجکا، ۱۳۸۱: ۸۲).

1. Richard E. Bilborrow
2. Dasgupta, Biplab

از آنجا که نیازهای اجتماعی افراد در محیط‌های روستایی برآورده نمی‌شوند و در تعدادی از شهرها پاسخ صحیحی برای آنها وجود دارد، از این رو، گونه‌ای از عدم تعادل میان جوامع روستایی و شهری ایجاد می‌شود و روستاییان برای ارضای نیازهای خود دست به مهاجرت می‌زنند (پاپلی‌یزدی و ابراهیمی، ۱۳۹۰: ۱۵۵).

البته تعادل در جابجایی جمعیت و تداوم حیات روستایی و جلوگیری از مهاجرت روستاییان مستلزم برنامه‌ریزی است (خاکپور، ۱۳۸۴: ۶۰). توسعه کشاورزی نیز نقش عمده‌ای در اقتصاد کشورهای در حال توسعه از طریق کاهش فقر، کاهش شکاف درآمدی جمعیت شهری و روستایی و نیز افزایش درآمد و بهبود کیفیت زندگی تولیدکنندگان روستایی دارد (فائو و یونسکو، ۲۰۰۵: ۶۱). بنابراین برای جلوگیری از مهاجرت روستاییان به شهرها دولت باید نسبت به تقویت زیرساختها، توسعه آموزش‌های کاربردی و ایجاد فرصت‌های شغلی در مناطق روستایی اقدام نماید (Shahnaz, 2010: 14).

شهرستان ساوه در قلمرو یکی از قطب‌های اقتصادی کشور قرار دارد و (استقرار در محور ارتباطی استان‌های تهران- قزوین، مرکزی- همدان، قم و در همزیستی با قطب صنعتی اراک)، در دو دهه اخیر از توسعه و پیشرفت اقتصادی خاصی نیز برخوردار بوده است. اما جمعیت روستایی ناحیه روستایی نورعلی بیگ از دهستان‌های این شهرستان طی سال‌های اخیر سیر نزولی داشته و روستاییان جهت اشتغال به صورت کارگری و سایر مشاغل خدمات فاقد تخصصی به سمت شهر اراک و سایر شهرهای منطقه ای مهاجرت داشته‌اند. در این پژوهش تلاش آن است که نقش آفرینی عوامل اقتصادی و اجتماعی بر مهاجرت فرستی جوامع روستایی را به سکونتگاههای شهری را با رویکرد فضایی مورد تحلیل قرار دهد.

ادبیات و چارچوب نظری پژوهش

در تعاریف متعددی که از مهاجرت صورت گرفته بر سه معیار زمان، فاصله و انگیزه مهاجرت اشاره شده است. البته در ارتباط با پیامدهای اقتصادی- اجتماعی مهاجرت نیازمند پژوهش‌های موردی است. که سه بُعد مهاجرت انسانی شامل: زمان، فضا و مفاهیم اقتصادی و اجتماعی قابل توجه است. بدین ترتیب مهاجرت به عنوان یک تغییر دائمی یا نیمه دائمی در محل سکونت تغییرات اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی را نیز باعث می‌شود (نوربخش و اکبرپور سراسکانرود، ۱۳۹۰: ۲۹). درکل جوامع بشری برای رفع نیاز و در جستجوی امکانات و خدمات مورد نیاز درحیطه فعالیت و دسترسی خود، اقدام به مهاجرت می‌کند (پاپلی‌یزدی و ابراهیمی، ۱۳۹۰: ۱۷۳)، و در مناطق روستایی ضعف ساختارهای اقتصادی و اجتماعی سبب می‌شود تا روستاییان برای به دست آوردن فرصت‌های بهتر زندگی به مناطق شهری مهاجرت کنند (طاهرخانی، ۱۳۸۰: ۶۸). البته علل مهاجرت، وابسته به ویژگی‌های مختلف شخصیتی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی افراد متفاوت است (قاسمی‌اردھانی، ۱۳۸۵: ۵۲). و هر یک از عوامل فوق نیز نقش به خصوصی را در روند مهاجرت ایفا می‌کنند که در این پژوهش به دو دسته عامل اقتصادی و اجتماعی اشاره می‌شود.

عوامل اقتصادی چه در زمانهای گذشته و چه در زمان حال در زمره انگیزه‌های قطعی مهاجرت (بویژه) روستاییان به شمار می‌آید (فشارکی، ۱۳۷۳: ۵۵). در بسیاری موارد به عنوان مهمترین علل مهاجرت روستاییان انگیزه‌های اقتصادی قرار دارد (بنی‌فاطمه، ۱۳۷۶: ۵۱)، (مطبعی‌لنگرودی، ۱۳۸۴: ۵۱). زیرا در بسیاری از نواحی روستایی، مهاجرت به خاطر نبود فرصت‌های اشتغال برای تامین درآمد صورت می‌پذیرد (طاهرخانی، ۱۳۸۰: ۸). و یا مهاجرت واکنش روستاییان،

نسبت به تفاوت درآمد موردانتظار با درآمد واقعی در سکونتگاههای شهری است (تودارو، ۱۳۷۰: ۳۹۳). آرتورلوئیس هم مهاجرت‌های روستایی را در بطن فرایندهای توسعه اقتصادی تبیین می‌کند و از تضاد بین دو بخش اقتصادی سرمایه‌داری نوین در شهرها و معیشت سنتی در نواحی روستایی کشورهای درحال توسعه سخن می‌گوید که برآیند آن مهاجرت روستاییان مازاد به شهرها می‌باشد (زنجانی، ۱۳۸۰: ۱۳۵). جابری نیز ضعف پایه‌های اقتصادی این نواحی را در ردیف مهمترین محرک‌های انتقال جمعیت از روستا به شهرها می‌داند و معتقد است، تنوع فعالیت‌های اقتصادی در روستاها و تنوع بخشیدن به آن، ضمن تقویت درآمدها، روند توسعه روستایی را نیز تسهیل می‌کند و بر بُعد پایداری اقتصادی موثر خواهد بود (جابری، ۱۳۸۰: ۷۰). چرا که رشد اقتصادی در گرو تولید و اشتغال معنی می‌شود و نبود کار و فرصت‌های شغلی و عدم استخدام در روستاها، اهرم‌های فشاری است که روستایی و بخصوص جوانان را برای ترک روستا تشویق می‌کند و سکونتگاههای روستایی را به سمت ناپایداری سوق می‌دهد (Helena Crow, 2010: 18).

از دیدگاه هرزوگ^۱ هر مطالعه‌ای در باب شناخت عوامل موثر در مهاجرت‌های روستا-شهری لازم است دو عامل ذیل را مورد توجه قرار دهد: ۱. عامل درآمد و ۲. عامل اشتغال و بیکاری.

در تحقیقات وی مهاجرت به‌عنوان جستجوی فضایی کار مطرح است. در این مدل فرض می‌شود که افراد به علت کاهش درآمدهای خود و به‌واسطه هزینه‌های فرصت اقدام به مهاجرت می‌کنند (طاهرخانی، ۱۳۸۰: ۷۵).

بیکاری در سکونتگاههای روستایی یک مشکل اساسی در اکثر کشورهای درحال توسعه است (عبادی، ۱۳۶۶: ۳۹)، و مهم‌ترین عاملی است که فرد روستایی را به شهر می‌کشاند (وثوقی، ۱۳۸۴: ۴۸). در واقع مهاجرین را به‌طرف نقاطی که فرصتهای بیشتری برای اشتغال وجود دارد سوق می‌دهد (فیندلی، ۱۳۷۲: ۲۳). به نظر والتر گالنسون؛ عامل اصلی بیکاری در کشورهای درحال توسعه این است که زمین نمی‌تواند جمعیت روزافزون روستاها را به‌کار گیرد (گالنسون، ۱۳۶۸: ۳۸).

بیکاری جوانان روستایی در رابطه با عواملی از جمله کاهش مرگ‌ومیر بویژه کاهش مرگ‌ومیر نوزادان (وثوقی، ۱۳۸۴: ۴۸)، افزایش جمعیت روستا (شریف‌مقدسی، ۱۳۸۸: ۶۲)، (فیندلی، ۱۳۷۲: ۲۳)، مکانیزه شدن کشاورزی یعنی استفاده از ماشین در کاشت، داشت و برداشت به‌جای انسان و حیوان (وثوقی، ۱۳۸۴: ۴۸)، (جایگزینی سرمایه به‌جای کار) (شریف‌مقدسی، ۱۳۸۸: ۶۲)، تکنولوژیهای سرمایه‌بر تولید (فیندلی، ۱۳۷۲: ۳۵)، افزایش هزینه‌های زندگی امروز، نیازهای جدید (وثوقی، ۱۳۸۴: ۴۸)، و تفاوت درآمد روستایی نسبت به درآمد شهری است (فیندلی، ۱۳۷۲: ۳۵).

در جهت تایید این مطلب ژان پتیه نیز معتقد است: علت اصلی مهاجرت‌ها، همیشه کاهش درآمدها بوده است و عناصری چون نامطمئن بودن درآمدهای کشاورزی، نارضایتی شغلی، ناخشنودی از زندگی روستایی و پستی منزلت اجتماعی به‌عنوان سایر عوامل بوده است. هرچند این مسئله عنصر اصلی در معادلات مهاجرتی باشد، لیکن قلت منابع درآمد به‌تنهایی در مجموعه علل روان‌شناختی مهاجرت کشاورزان کفایت نمی‌کند (پتیه، ۱۳۶۹: ۵۲). افراد مهاجر مناطقی را جستجو می‌کنند که دارای بازار کار مناسب با نرخ بالای دستمزد هستند؛ لذا مناطقی که دارای کمترین خطر و ریسک بیکاری می‌باشند مورد توجه آنان قرار می‌گیرد. پس مهاجرت تابعی از تفاوت بین نرخ واقعی دستمزدها، اشتغال و یا بیکاری است (طاهرخانی، ۱۳۸۰: ۷۰).

1. Henry. W. Herzog

جدول ۱. عوامل اقتصادی موثر بر مهاجرت‌های روستا - شهری

<p>عدم تنوع مشاغل و پایین بودن سطح اشتغال، پایین بودن سطح دستمزدها و ناپایداری فعالیت‌های روستایی (بویژه برای مزدبگیران)، نامساعد بودن و دشواری شرایط کار و در مقابل جاذبه‌های گوناگون شغلی (سعیدی، ۱۳۹۱: ۱۰۳-۱۰۲).</p> <p>دستیابی به شغل جدید و درآمد بیشتر، رفع فقر و بیکاری (طاهرخانی، ۱۳۸۰).</p> <p>ضعف بنیه اقتصادی مهاجران و لزوم تامین معیشت آنان، مقابله با بیکاری رایج در مناطق روستایی و شهرهای کوچک، ضعف‌های موجود در بخشهای کشاورزی و دامپروری (اصلائی، ۱۳۸۵: ۷۵).</p> <p>اشتغال، بیکاری، درآمد سرانه، توزیع اراضی، میزان برخورداری مردم از امکانات، سرمایه، اشتغال، دستمزد، قیمت زمین، صنعت (توکلی، ۱۳۹۳).</p> <p>بیکاری، کمبود امکانات و تسهیلات، جاذبه شهرهای بزرگ، تفاوت درآمد در شهرهای بزرگ و کوچک، برتری رفاه‌شهری در شهرهای بزرگتر (قاسمی‌اردهایی، ۱۳۸۵: ۶۵-۶۲).</p> <p>سطح بالای بیکاری، ارائه تصویر نادرست از مشاغل سنتی، شرایط نامتوازن در سیستم‌های مبادله به خصوص جهت فرآورده‌های کشاورزی، مالیات‌ها، و ادغام در بازارهای ملی (طاهرخانی، ۱۳۸۰: ۷۳؛ به نقل از Arizpe, 1981: 205).</p> <p>ناکافی بودن دستمزدهای روستایی و پیشی گرفتن هزینه‌ها بر درآمدها (Garcia, 1981: 235).</p> <p>عدم زیرساختهای اقتصادی و خدمات زیربنایی مناسب در روستاها و انتظار درآمد و اشتغال بهتر (ابراهیم‌زاده، ۱۳۸۰: ۱۴۵).</p> <p>عدم تنوع مشاغل و پایین بودن سطح اشتغال، پایین بودن دستمزدها، ناپایداری فعالیت‌های اقتصادی، نامساعد بودن شرایط کار (بیمه و بازنشستگی) (عیدی، ۱۳۷۷: ۹۲).</p> <p>کمبود درآمد (اذانی و بوستانی، ۱۳۹۲).</p> <p>نبود فرصتهای شغلی در روستا و دسترسی به شغل و نیز دستیابی به درآمدهای انتظاری در شهر و منافع ناشی از آن (Shcfcr, 1993: 135).</p>

دیدگاه‌های اجتماعی بی‌آنکه از نقش عوامل اقتصادی در مهاجرت غفلت کنند، آن را تنها عامل برانگیزاننده مهاجرت‌ها نمی‌دانند و علاوه بر عامل ارادی، انگیزه‌هایی چون تحمل یا عدم تحمل شرایط زیستی، تشکیل خانواده و الحاق به آن، تحصیل، تمایل به زندگی در نقاط خاص و زمینه‌های قومی، فرهنگی و مانند آن را نیز در مهاجرت‌های روستایی - شهری دخیل می‌دانند (اذانی و بوستانی، ۱۳۹۲: ۹۵). براین اساس؛ نظریه‌های اجتماعی مهاجرت را تابع اعتقادات رفتاری و هنجاری و نیز سطح انتظاراتی ارزی فرد از مهاجرت می‌دانند. در این بین محدودیت‌های کارکردی از ابعاد اجتماعی چون کسب منزلت اجتماعی، آسایش، تحرک، آزادی عمل و اخلاقیات که خود تابعی از ابعاد روانشناختی مهاجرت است می‌تواند منجر به مهاجرت‌های روستا- شهری در میان جوانان شود (طاهرخانی، ۱۳۸۰: ۸۷).

تلاش به منظور ایجاد رفاه، ارتقاء معیشت و دستیابی به زندگی بهتر از جمله اهداف اجتماعی بشر به منظور ماندگاری در کلیه عرصه‌های سکونتگاهی می‌باشد. از این رو، افراد در راستای فرار از مشکلات و تنگناهای موجود در محل سکونت خویش و همچنین برخورداری از خوشبختی و آنچه که حق طبیعی انسان برای ادامه زندگی قلمداد می‌گردد؛ به فضای سکونتگاهی دیگر مهاجرت می‌کنند. در این مسیر حرکت، عموماً افراد روستایی تمایل دارند به سمت مراکز رهسپار شوند که علاوه بر رفع نیازمندیهای اقتصادی - اجتماعی آنان؛ این فضای جدید بتواند جوابگوی احساسات و ادراکات فرهنگی - هویتی آنها نیز باشد (شمس‌الدینی و گرجیان، ۱۳۸۹: ۷۵).

عامل دیگری که مهاجران را برمی‌انگیزد، تحصیلات است (فیندلی، ۱۳۷۲: ۴۱). به عبارتی از دیگر علل مهاجرت سواد و سطح مهارت است. تعلیم و تربیت روند مهاجرت را سرعت می‌بخشد و بخش اعظم مهاجران را نیروهای مولدتر

بخش کشاورزی هم از لحاظ سن و هم از جهت سطح تعلیم و تربیت تشکیل می‌دهد. در بین بیشتر مهاجران باسواد این فرض وجود دارد که در شهر بهتر می‌توانند از خدمات بهره‌گیرند و از توانایی‌های خود برای بهبود شرایط زندگی استفاده کنند (ماهر، ۱۳۷۵). براین مبنا مطابق نظریه چراغهای روشن، مهاجرت‌های روستا-شهری تابعی از وجود تسهیلات اجتماعی (عوامل اجتماعی خارج از روستا)، به‌خصوص خدمات آموزشی در شهرها است. در این مفهوم دنیای خارج از روستا می‌تواند مفهومی حیاتی برای مهاجران جهت کسب زندگی کامل داشته باشد (طاهرخانی، ۱۳۸۰: ۸۲).

با توجه به اینکه تحصیلات به‌عنوان وسیله اصلی دستیابی به تحرک شغلی و اقتصادی مشخص می‌شود بسیاری از خانواده‌ها به خاطر اینکه بچه‌هایشان تحصیلات بیشتری داشته باشند، مهاجرت می‌کنند. این موضوع به‌ویژه در مورد مهاجرینی که از روستا به شهر می‌روند، صدق می‌کند. میشل مطرح می‌کند که عوامل اقتصادی، شروط لازم برای مهاجرت است، درحالی که عوامل اجتماعی در شیوه زندگی شروط کافی برای مهاجرت می‌باشد (فینلی، ۱۳۷۲: ۲۳-۲۴).

همچنین توسعه آموزش و پرورش در روستا تاثیر مثبت بر ادامه و حتی زیاد شدن مهاجرت از روستا دارد. هرگونه تحصیلات رسمی یا غیررسمی و روستایی و غیرروستایی که شانس به‌دست آوردن شغل در شهر را زیاد کند، در نهایت باعث افزایش مهاجرت خواهد شد (لهسانی‌زاده، ۱۳۶۸: ۲۳۷-۲۳۶).

کسانی که آموزش می‌بینند نسبت به شرایطی که در آن متولد شده‌اند، نفرت شدید پیدا می‌کنند و در پی فرار از آن بر می‌آیند (پتیه، ۱۳۶۹: ۳۴-۳۳).

جدول ۲. عوامل اجتماعی موثر بر مهاجرت‌های روستا - شهری

<p>تحمل‌ناپذیر بودن نظام سنتی - اجتماعی روستا بویژه برای جوانان و افراد تحصیل کرده روستا (مهدوی، ۱۳۷۷: ۱۴۲).</p> <p>برآوردن احتیاجات فرهنگی - اجتماعی همچون تحصیل، بالابردن سطح فرهنگ و تمایل به زندگی در نقاط خاص (طاهرخانی، ۱۳۸۰).</p> <p>ضعف امکانات آموزشی در مناطق روستایی، تمرکز امکانات رفاهی و معیشتی و وجود جاذبه‌های گوناگون در شهرهای بزرگ و در مقابل عدم توسعه روستاها و مناطق دور افتاده محروم (اصلاحی، ۱۳۸۵: ۷۵).</p> <p>جهانی شدن و مدرنیته و مظاهر تجدد (مثل رادیو و تلویزیون و رسانه‌ها)، سواد، امنیت، تراکم جمعیت (توکلی، ۱۳۹۳).</p> <p>وابستگی به اقوام، دسترسی به آموزش، فزونی رسانه‌های ارتباطی، ادامه تحصیل (قاسمی‌اردهایی، ۱۳۸۵: ۶۵-۶۲).</p> <p>مکان سکونت و ساخت قومی و قبیله‌ای (Garcia, 1981: 235).</p> <p>خدمات و تسهیلات رفاهی، آموزشی و بهداشتی برتر در شهرها (ابراهیم‌زاده، ۱۳۸۰: ۱۴۵).</p> <p>فقدان امکانات آموزشی، خدماتی و رفاهی در روستا (اذانی و بوستانی، ۱۳۹۲).</p>

درادی تغییرات اجتماعی - اقتصادی روستاها را به‌شکل دیگری بیان نمود (تاج، ۱۳۶۷: ۳۳). به نظر درادی، مهاجرفرستی روستا به‌نوبه خود ضمن تخریب ساختار هرم سنی و جنسی جمعیت روستایی و در نتیجه کاهش بهره‌رشد طبیعی، در کاهش جمعیت تأثیر گذاشته و این مسأله منجر به تقلیل تقاضا برای خدمات روستایی می‌شود. کمی تقاضا برای خدمات روستایی، منجر به کمبود فرصت‌های شغلی، کاهش مشاغل روستایی و فرصت‌های استخدامی شده و به نوبه خود موجب افول اشتغال کشاورزی در روستا می‌شود (بدری، ۱۳۶۹: ۲۰). از نظر درادی افول اشتغال کشاورزی که تحت تأثیر مدرنیته شدن کشاورزی قرار دارد سبب مهاجرفرستی یا از دست‌دادن جمعیت روستایی می‌گردد. با توجه به موارد فوق‌الذکر عامل اصلی مهاجرت روستاییان نبود کارگاه‌ها و تأسیسات لازم در روستا جهت جذب روستاییان به

ویژه در زمان بیکاری آنان است. از طرف دیگر، به سبب رشد روزافزون جمعیت روستایی زمین زراعی هر خانوار کفاف تمامی افراد خانواده را نمی‌دهد که به ناچار این امر موجب مهاجرت فرد روستایی شده که این مسأله تأثیرات منفی را بر ساختار جمعیتی روستا و بهره‌وری کشاورزی در روستا می‌گذارد. بدین ترتیب کاهش مشاغل روستایی

جدول ۳. نظریه‌ها و رویکردهای نظری مهاجرت

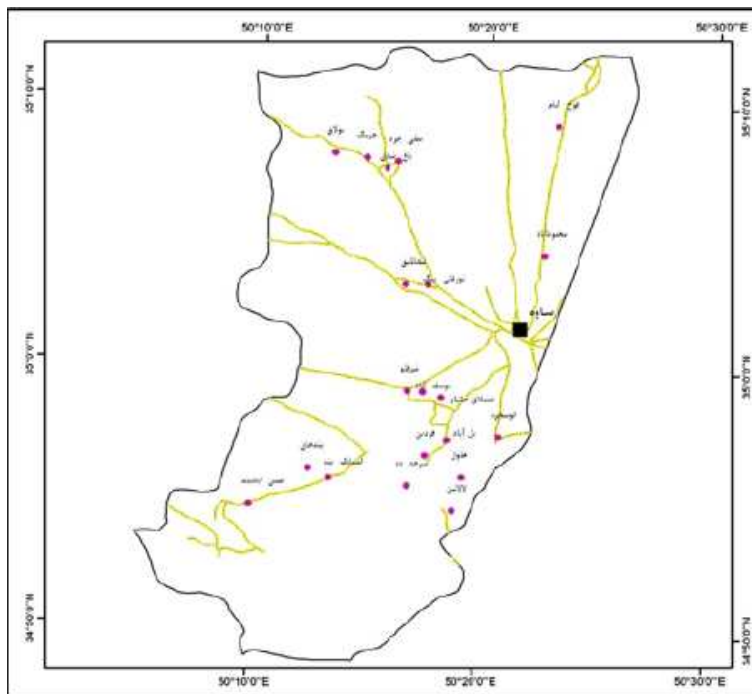
۱	نظریه افول‌گرایی روستایی	در این نظریه روند شهرگرایی و رابطه آن با فقر توده‌های اتوه جمعیت در کشورهای جهان سوم به ویژه در روستا مورد توجه قرار می‌گیرد (شکویی، ۱۳۸۳: ۴۷۰)	شاخص نظریه‌های تئوریک
۲	نظریه نوسازی	نظریه‌پردازان نوسازی عقیده دارند که جوامع جهان سوم به دو بخش تقسیم می‌شوند که در مقابل هم قرار دارند، بخش سنتی و بخش مدرن (تراقی، ۱۳۸۰: ۱۶۰).	
۳	نظریه پیوستگی	دوران توسعه سرمایه‌گذاری در یک فعالیت اقتصادی، موجب القاء سرمایه‌گذاری در سایر فعالیت‌های درآمدزا نمی‌شود (فیروزنیا، ۱۳۸۶: ۱۲۹).	
۴	دو بخشی آرتورلونس	اولین و معروفترین مدل توسعه که حداقل به طور تلویحی جریان انتقال نیروی کار را از روستا به شهر مورد توجه قرار داده است توسط آرتورلونس ابداع شد (پاپلی‌یزدی و ابراهیمی، ۱۳۹۰: ۱۶۱).	نظریه‌های اقتصادی-اجتماعی مهاجرت
۵	نظریه مهاجرتی مایکل تودارو	فرضیه آغازین وی این است که مهاجرت عمدتاً پدیده‌های اقتصادی است و با وجود بیکاری تصمیم به مهاجرت منطقی است (پاپلی‌یزدی و ابراهیمی، ۱۳۹۰: ۱۶۵).	
۶	نظریه کلاسیک یا کارکردی	طرفداران این نظریه معتقدند که دوام جامعه‌درگیر تعادل و یکپارچگی است و در این میان مهاجرت به عنوان عاملی در انتقال نیروی انسانی، سرمایه و تولید دیگر به شهرها تعادل را میان مناطق توسعه یافته و توسعه نیافته ایجاد می‌کند (زنجانی، ۱۳۸۰: ۱۲۵).	
۷	نظریه رفیافت معیشتی	از این دیدگاه به مهاجرت به عنوان یک پدیده منفی نگریسته نمی‌شود که مقابله با آن ضروری و حتمی تلقی شود. بلکه توجه باید بر این نکته معطوف شود که ریشه‌های پدیدآورنده چنین شرایطی مورد جستجو قرار گیرد (زنجانی، ۱۳۸۰: ۱۲۵).	
۸	نظریه اقتصاد جدید مهاجرت	براساس این نظریه مهاجرت اقدامی است که از طرف افراد انجام می‌گیرد و به‌طور وسیعی در رابطه با عملکردی است که آنان در جامعه دارند و این امر نه تنها به منظور افزایش درآمد خانوارها و به حداکثر رساندن آن انجام می‌گیرد. بلکه اقدامی است در جهت کاهش و به حداقل رساندن مخاطراتی که بازار کار کشورهای مهاجرفرست با آنها مواجه است (زنجانی، ۱۳۸۰: ۱۲۵).	
۹	نظریات عوامل سیاسی مهاجرت	خطمشی‌های حکومت‌ها تأثیر نیرومندی بر جریان توزیع مجدد جمعیت بین مناطق روستایی و شهری دارد که مهمترین آنها عبارت است از خطمشی‌هایی که بوجود آورنده مراکز رشد و بناهای صنعتی در شهرها هستند و سرمایه‌گذاری در زمینه خدمات اجتماعی که بخش عمده آنها در شهرها پرداخته‌اند (اوبرای. ا. اس، ۱۳۷۰: ۷۹).	
۱۰	نظریات عوامل اجتماعی و فرهنگی مهاجرت	نظریه‌های اجتماعی نیز مهاجرت را تابع اعتقادات رفتاری و هنجاری و نیز سطح انتظارات ارزشی فرد از مهاجرت می‌داند (طاهرخانی، ۱۳۸۰: ۸۷).	
۱۱	نظریه جذب و دفع	یعنی عوامل نامساعد اجتماعی و اقتصادی که باعث دوری مردم از محل سکونت خود شده و بالعکس آنها را با نقطه‌هایی که از این نظر شرایط مساعدی دارد جذب می‌کند، وی مهاجرت را رفتاری عقلایی می‌داند (ایمان، ۱۳۶۸: ۴-۳).	
۱۲	نظریه عوامل میانی اورت اس لی	نیروهای دافعه به روستا و جاذبه به شهر محدود نمی‌شود که در هر دو مورد به عوامل دافعه و جاذبه و خنثی اشاره نموده است (تقوی، ۱۳۷۱: ۶۳-۶۲)، و (پاپلی‌یزدی و سنجردی، ۱۳۹۱: ۲۲۹).	
۱۳	نظریه هزینه و فایده در مهاجرت	عامل مهم در تصمیم‌گیری به مهاجرت از دیدگاه بایرلی میزان دریافت قابل انتظار یا درواقع تفاضل هزینه فایده ناشی از مهاجرت است (طاهری، ۱۳۷۶: ۱۵۹).	
۱۴	نظریه درآمد انتظاری	تودارو و همفکرانش در این نظریه جدید علل مهاجرت از روستا به شهر را بیش از هر چیز درآمد انتظاری مهاجر در مقصد مربوطه می‌دانستند. (Parmwell, 1996: 2)	
۱۵	نظریه مهاجرت ناشی از علل رکودی	جمعیت مازاد بخش کشاورزی که بر اثر زاد و ولد و عدم بازدهی کافی این بخش در روستا پدید می‌آید، جهت تأمین معیشت و اشتغال به مهاجرت به شهرها اقدام می‌نمایند (ابراهیم‌زاده، ۱۳۷۱: ۷۶).	نظریه‌های روستایی-شهری
۱۶	نظریه مهاجرت ناشی از تغییرات ساختی	عوامل به وجود آورنده مهاجرت عوامل تغییردهنده و دگرگون‌کننده هستند که این عوامل از به کار گرفتن شیوه‌های صنعتی-شهری (مانند تغییر شیوه تولید) در هر منطقه ناشی می‌شوند (ابراهیم‌زاده، ۱۳۷۱: ۷۹).	
۱۷	نظریه ارتباط بین‌بخشی	اساس این نظریه بر این فرض قرار دارد که بخش‌های متفاوت اقتصادی و همبستور روستا و شهر به عنوان دو بخش مهم اقتصادی مربوط به هم هستند و این ارتباطات به صورت یک سیستم پیشین و پسین می‌باشد که از طریق این سیستم ارتباطی توسعه روستایی می‌تواند بر فعالیت‌های اقتصادی شهر تأثیر گذارد (لهستانی‌زاده، ۱۳۶۸: ۲۲).	
۱۸	نظریات وابستگی	پیروان نظریه وابستگی معتقدند علل مهاجرت را نمی‌توان از آثار آن جدا کرد. مهاجرت از یک طرف معلول توسعه نابرابر است و از طرفی عامل گسترش تعمیق نابرابری (تودارو، ۱۳۶۷: ۲۰).	

درواقع یک تسلسل منفی در روستا را به ارمغان می‌آورد که نهایتاً منجر به مهاجرت خانوارهای زیادی از روستاها می‌شود (بهروز، ۱۳۷۵: ۴۵). بنابراین، نتیجه نهایی مهاجرت از روستا به شهر نابودی نسبی شکوفایی ملی و از دست‌دادن آزادی است. چرا که انحطاط روستا به مثابه انحطاط تمدن است، تمدنی که ضامن قانون شهروند و حفظ حرمت آزادی انسان است (پتیه، ۱۳۶۹: ۴۴؛ به نقل از رولان ماسپیتول).

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر، در دسته مطالعات کمی قرار دارد و براساس ماهیت و روش از نوع تحقیقات توصیفی - تحلیلی و همبستگی و به لحاظ قابلیت اجرایی داشتن نیز از نوع کاربردی است. داده‌های موردنیاز به دو صورت مطالعه کتابخانه‌ای (استفاده از فیش برداری، ترجمه و تلخیص متون مرتبط) و پیمایش میدانی (استفاده از پرسشنامه و مصاحبه تکمیلی) گردآوری شده‌اند. ابزار گردآوری داده‌های پژوهش حاضر، پرسشنامه محقق ساخته است که شامل سه دسته سوالات توصیفی و سوالات مربوط به متغیرهای وابسته و متغیر مستقل می‌باشد. سطح تحلیل در این پژوهش، روستاهای ناحیه نورعلی بیگ (دهستان) در بخش مرکزی شهرستان ساوه و واحد تحلیل نیز خانوارهای ساکن آنها را شامل می‌شود. بر این اساس جامعه آماری پژوهش حاضر متشکل از ساکنین روستاهای بیش از ۲۰ خانوار دهستان نورعلی بیگ می‌باشند که از طریق نمونه‌گیری به روش خوشه‌ای تصادفی و با استفاده از جدول مورگان از بین آنها تعداد ۳۷۳ خانوار مشخص شدند. این دهستان در مجموع دارای ۲۳ روستا است، که از این تعداد ۱۶ روستا مورد بررسی قرار گرفته است. پرجمعیت‌ترین روستاها در شرق و مرکز منطقه نزدیک به شهر ساوه قرار گرفته‌اند و روستاهای کم جمعیت در حواشی دهستان در شمال و جنوب غرب هستند. از سوی دیگر، به منظور توزیع آماری در سکونتگاه‌های روستایی این دهستان، از شاخص نسبت خانوار هر سکونتگاه روستایی به کل خانوار دهستان و نمونه کل، تعداد نمونه مورد مطالعه در هر روستا مشخص شده است. جهت آزمون برازش داده‌های گردآوری شده و ابزار پرسشنامه، به تعیین روایی از طریق محتوای درونی و قضاوت اندیشمندان این حوزه پژوهشی؛ و تعیین پایایی ابزار اندازه‌گیری با روش آلفای کرونباخ اقدام شد که مقدار آلفا (با آزمون ۳۰ نمونه اولیه در جریان مطالعه راهنما) برای شاخص اقتصادی برابر با ۰/۷۳۲ و برای شاخص اجتماعی - فرهنگی ۰/۹۰۰ به دست آمد که در تحقیقات مربوط به علوم انسانی مقدار رضایت‌بخشی است. جهت تجزیه و تحلیل داده‌های به دست آمده از نرم‌افزار Spss و از آزمون‌های کالموگروف اسمیرنوف جهت نرمال بودن متغیرها استفاده شده است و آزمون دوجمله‌ای به منظور تعیین اهمیت یا معناداری هر یک از گویه‌ها و عناصرها و آزمون تحلیل واریانس فریدمن به منظور اولویت‌بندی عناصر مرتبط با مهاجرت در سطح معناداری $p \leq 0/05$ بهره گرفته شده است.

شکل ۱. موقعیت ناحیه روستایی نورعلی بیگ در شهرستان ساوه

جدول ۴. توزیع نمونه‌های پژوهش در بین سکونتگاههای روستایی ناحیه نورعلی بیگ

نام روستا	تعداد خانوار	تعداد جمعیت	تعداد نمونه	فاصله تا شهرستان به کیلومتر
محمود آباد	۱۱۸	۴۱۸	۱۲	۵
نورعلی بیگ	۴۷۶	۱۶۳۲	۴۹	۶
یوسف آباد	۹۹	۳۶۴	۱۱	۷
قشلاق چلبلو	۱۰۵	۴۰۷	۱۲	۷
الوسجرد	۴۳۱	۱۵۲۵	۴۶	۷
شرفلو	۱۰۹	۴۱۰	۱۲	۸
سقانیق	۲۳۵	۸۲۵	۲۵	۸
یل آباد	۹۷۲	۳۶۰۹	۱۰۸	۹
قردین	۳۳۵	۱۲۱۳	۳۶	۱۰
هلول	۷۱	۲۶۷	۸	۱۱
سرخده	۵۰	۱۸۹	۶	۱۳
لالاین	۱۱۸	۴۲۴	۱۳	۱۳
قوج امام	۴۴	۱۷۰	۵	۱۴
آسیابک بند	۸۴	۳۱۶	۹	۱۶
بندچای	۹۹	۳۵۳	۱۰	۱۷
یولاق	۱۷۶	۳۵۹	۱۱	۱۷
جمع کل	۳۵۲۲	۱۲۴۸۱	۳۷۳	۱۷۹

منبع: بخش‌داری مرکزی ساوه، ۱۳۹۰.

یافته‌های پژوهش

با توجه به یافته‌های توصیفی این پژوهش، اکثریت جامعه آماری این پژوهش را افراد میان سال روستایی در گروه سنی ۳۵ تا ۵۵ سال قرار دارد و دارای تحصیلاتی بین ابتدائی تا راهنمایی هستند. این افراد قریب به اتفاق سرپرست خانوار بوده و مالکیت زمینهای زراعی آنها به صورت بهره‌برداری سهم‌بری و بین دو تا سه دانگ است و به فعالیت باغداری مشغول هستند.

در ارزیابی نقش عوامل اقتصادی در مهاجرت سکونتگاههای روستایی بالاترین میانگین مربوط به گویه نبود اشتغال در روستا با میانگین ۱۰/۴۸ است که در واقع بیشترین اهمیت را نیز داراست و پایین‌ترین میانگین مربوطه، نبود فرصت‌های شغلی با میانگین ۲/۱۸ می‌باشد. در ارزیابی نقش عوامل اجتماعی- فرهنگی در مهاجرت سکونتگاههای روستایی دهستان نورعلی‌بیگ مشخص شد که بیشترین میانگین مربوط به گویه نداشتن محل سکونت مناسب با میانگین ۲/۹۸ و کمترین میانگین مربوط به کمبود امکانات بهداشتی و درمانی با میانگین ۲/۰۶ می‌باشد. در جدول ۵ وضعیت اجتماعی اکثریت مهاجرین روستایی با فراوانی و درصد مشخص شده است که به‌نحوی گویای تمایلات افراد و عوامل موثر بر مهاجرت آنها نیز می‌باشد.

جدول ۵. وضعیت اجتماعی مهاجرین روستایی در ناحیه نورعلی بیگ

طبقه اجتماعی روستا	محصلان		کشاورزان		کارگران		پیشه‌وران		کارمندان		جمع	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
آسیابک بند	۸	۸۷/۸۸	-	-	۱	۱۱/۱۱	-	-	-	-	-	۹
بندچای	۱۰	۱۰۰	-	-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰
سرخده	۵	۸۳/۳۳	-	-	-	-	-	-	۱	۱۶/۶۶	-	۶
لالاین	۲	۱۵/۳۸	۲	۱۵/۳۸	۲	۱۵/۳۸	-	-	۷	۵۳/۸۴	-	۱۳
محمود آباد	۲	۱۶/۶۶	۸	۶۶/۶۶	۲	۱۶/۶۶	-	-	-	-	-	۱۲
هلول	۵	۶۲/۵	۳	۳۷/۵	-	-	-	-	-	-	-	۸
فردین	۶	۱۱/۱۱	۲	۵/۵۵	۳	۸/۳۳	۱۰	۲۷/۷۷	۱۵	۴۱/۶۶	-	۳۶
یل آباد	۷۰	۶۴/۸۱	۴	۳/۷۰	۴	۳/۷۰	۱۱	۱۰/۱۸	۱۹	۱۷/۵۹	-	۱۰۸
الوسجرد	۲۱	۴۵/۶۵	-	-	۶	۱۳/۰۴	۳	۶/۵۲	۱۶	۳۴/۷۸	-	۴۶
سوقانلیق	۱۵	۶۰	۲	۸	۱	۴	-	-	۷	۲۸	-	۲۵
قشلاق	۱۰	۸۳/۳۳	۱	۸/۳۳	-	-	-	-	۱	۸/۳۳	-	۱۲
قوج امام	۴	۸۰	-	-	-	-	-	-	۱	۲۰	-	۵
شرفلو	۱۰	۸۳/۳۳	۱	۸/۳۳	-	-	-	-	۱	۸/۳۳	-	۱۲
نورعلی بیگ	۲۲	۴۴/۸۹	۱۰	۲۰/۴۰	۲	۴/۰۸	۳	۶/۱۲	۱۲	۲۴/۴۸	-	۴۹
یوسف آباد	۱	۹/۰۹	۴	۳۶/۳۶	۳	۲۷/۲۷	۳	۲۷/۲۷	-	-	-	۱۱
یولاق	۴	۳۶/۳۶	۳	۲۷/۲۷	۲	۱۸/۱۸	۱	۹/۰۹	۱	۹/۰۹	-	۱۱
جمع	۱۹۵	-	۴۰	-	۲۶	-	۳۱	-	۸۱	-	-	۳۷۳

براساس بررسی‌های انجام گرفته، گروه‌های مهاجرتی از روستاهای نمونه شامل گروه‌های محصل، کشاورزان، کارمندان، کارگران و پیشه‌وران است که در تمام سکونتگاههای روستایی نمونه، بیشترین گروه مهاجران اختصاص به محصلان داشته و سپس گروه کارمندان در اولویت دوم قرار دارد. با توجه به نتایج جدول شماره ۶، در کل منطقه، عامل اقتصادی با بیشترین میانگین ۳/۷۹ مهمترین دلیل مهاجرت می‌باشد.

جدول ۶. عوامل موثر بر مهاجرت در روستاهای دهستان نور علی بیگ

عوامل موثر بر مهاجرت	میانگین	انحراف استاندارد	حداقل	حداکثر
شاخص اقتصادی	۳/۷۹	۰/۴۰	۱/۴۷	۳/۷۹
شاخص اجتماعی- فرهنگی	۲/۵۷	۰/۴۸	۱/۵۷	۳/۸۶

در بخش یافته‌های تحلیلی این پژوهش با بهره‌گیری از آزمون‌های آماری نحوه اثربخشی هر یک از عوامل، مورد بررسی قرار می‌گیرد. از آزمون‌های کالموگروف اسمیرنوف جهت نرمال بودن متغیرها استفاده شده است و آزمون دوجمله‌ای به منظور تعیین اهمیت یا معناداری هر یک از گویه‌ها و عناصرها و آزمون تحلیل واریانس فریدمن به منظور اولویت‌بندی عناصر مرتبط با مهاجرت در سطح معناداری $p \leq 0/05$ بهره گرفته شده است. با توجه به اینکه P-value کوچکتر از $0/05$ است، نتایج آزمون کالموگروف اسمیرنوف برای آزمون سطح نرمال و توزیع متغیرهای پژوهش در جدول ذیل آمده است.

جدول ۷. نتایج آزمون کالموگروف اسمیرنوف به منظور تعیین سطح نرمال داده‌های آماری

شاخص	اقتصادی	اجتماعی- فرهنگی
تعداد	۳۷۳	۳۷۳
P-value	۰/۰۰۰	۰/۰۲۶

نتایج آزمون فوق نشان می‌دهد که توزیع متغیرهای تحقیق نرمال نمی‌باشد ($P < 0/05$). بنابراین، از آزمون‌های غیرپارامتریک معادل پارامتریک آن یعنی در این پژوهش از آزمون دوجمله‌ای (بیومینال معادل آزمون تی تک‌نمونه) استفاده شده است. برای اولویت‌بندی گویه‌های تاثیرگذار شاخص اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی در مهاجرت روستاییان به شهر ساوه آزمون تحلیل واریانس فریدمن (معادل ناپارامتری آنالیز واریانس)، از کاربرد مطلوبی برخوردار بوده است.

جدول ۸. نتایج آزمون دوجمله‌ای برای شاخص اقتصادی

شاخص	گروه‌ها	طبقه‌ها	تعداد	نسبت مشاهده شده به درصد	نسبت آزمون	سطح معنی‌داری دوسویه
اقتصادی	گروه ۱	< -3	۲۷۴	۰/۷۳	۰/۵۰	۰/۰۰۰
	گروه ۲	> 3	۹۹	۰/۲۷		
	جمع کل		۳۷۳	۱۰۰		

با توجه به اینکه سطح معنی‌داری آزمون دوجمله‌ای در شاخص اقتصاد برابر با $0/000$ است، نسبت افرادی که برای اهمیت شاخص اقتصاد پاسخ‌های بالای متوسط را انتخاب کردند، بیشتر است. لذا می‌توان ادعا نمود که این عنصر در جامعه مورد بررسی اهمیت زیادی دارد. یعنی اهمیت عنصر مذکور به‌عنوان عنصری تاثیرگذار در مهاجرت روستاییان به شهرستان ساوه از نظر ساکنین در سطح بالایی قرار داشته است.

جدول ۹. نتایج آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی مؤلفه‌های شاخص اقتصادی

رتبه میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	گویه‌ها
۱۳/۵۱	۱/۵۹	۴/۰۳	نقش بیکاری بر مهاجرت از روستا
۱۲/۷۰	۱/۶۸	۳/۷۵	عدم علاقه جوانان به اشتغال در روستای خود
۱۳/۷۰	۲/۴۷	۴/۸۴	عدم رضایت جوانان از اشتغال در روستا
۱۲/۴۸	۰/۹۴۳	۳/۰۹	مکفی نبودن درآمد ماهانه برای زندگی در روستا
۱۱/۴۳	۱/۱۴	۲/۹۱	عدم رضایت از شغل فعلی در روستا
۱۰/۲۵	۰/۸۱	۲/۷۰	عدم توجه به بخش کشاورزی
۱۲/۱۳	۱/۲۹	۳/۵۳	عدم رضایت از کمک‌های دولت به بخش کشاورزی
۸/۸۴	۱/۱۴	۲/۴۵	نبود وام و تسهیلات کشاورزی
۶/۳۲	۱/۱۰	۱/۹۱	نقش ماشین‌آلات کشاورزی در افزایش مهاجرت
۸/۵۳	۱/۱۳	۲/۳۴	نقش ماشین‌آلات کشاورزی در افزایش محصولات
۱۰/۵۸	۱/۱۹۹	۲/۸۲	پایین بودن سود فعالیت بین روستاها
۷/۷۰	۰/۹۵۳	۲/۱۸	نبود فعالیتهای غیر از کشاورزی
۸/۴۲	۱/۴۵۸	۲/۳۵	میزان دخالت دولت در مالکیت اراضی
۸/۶۷	۱/۴۴۴	۲/۴۳	نبود رضایت از مالکیت اراضی
۸/۸۹	۱/۰۰۶	۲/۳۱	نبود اعتقاد به تغییر محصولات کشاورزی
۸/۲۵	۰/۹۴۵	۲/۲۵	عدم تمایل به فعالیت در بخش کشاورزی
۷/۱۰	۱/۱۳۱	۲/۰۵	عدم تمایل فرزندان به کشاورزی
۱۰/۰۷	۱/۱۷۵	۲/۶۳	عدم تنوع در کشاورزی برای جذب جوانان
۱۰/۴۴	۱/۱۹۲	۲/۶۹	عدم تولید محصولات بهتر

نتایج آزمون فریدمن نیز نشان می‌دهد که تفاوت میانگین‌های مشاهده شده در ۱۹ گویه مزبور معنادار بوده و می‌توان به ترتیب میانگین رتبه آنها، نقش هر یک را اولویت‌بندی کرد (جدول ۹). با توجه به نتایج، بیشترین میانگین رتبه بدست آمده از گویه‌های مربوط به شاخص اقتصادی عبارت‌است از: عدم رضایت جوانان از وضعیت اشتغال در روستا و نقش بیکاری بر مهاجرت از روستا، و پایین‌ترین ارزش نیز مربوط به نقش ماشین‌آلات کشاورزی در افزایش مهاجرت می‌باشد.

جدول ۱۰. نتایج آزمون فریدمن برای شاخص اقتصادی

۳۷۳	تعداد
۱۱۴۲/۸۷	خی دو
۱۸	درجه آزادی
۰/۰۰۰	سطح معنی‌داری

با توجه به این که سطح معنی‌داری آزمون دوجمله‌ای در شاخص اجتماعی - فرهنگی برابر با ۰/۰۰۰ است، نسبت افرادی که برای اهمیت شاخص اجتماعی - فرهنگی پاسخ‌های بیش از متوسط را انتخاب کرده‌اند، بیشتر است (جدول ۱۱). لذا، می‌توان ادعا نمود که این شاخص در جامعه مورد مطالعه از اهمیت بالایی برخوردار بوده است.

جدول ۱۱. نتایج آزمون دوجمله‌ای برای عوامل اجتماعی- فرهنگی

شاخص	گروه‌ها	طبقه‌ها	تعداد	نسبت مشاهده شده به درصد	نسبت آزمون	سطح معنی‌داری دوسویه
اجتماعی- فرهنگی	گروه ۱	< ۳	۳۱۲	۸۴	٪۵۰	۰/۰۰۰
	گروه ۲	> ۳	۶۱	۱۶		
	جمع کل		۳۷۳	۱۰۰		

جدول ۱۲. نتایج آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی مؤلفه‌های شاخص اجتماعی- فرهنگی

میانگین رتبه	انحراف استاندارد	میانگین	گویه‌ها
۵/۵۶	۱	۲/۰۶	کمبود امکانات بهداشتی و درمانی
۷/۲۰	۱/۲۱	۲/۵۴	کمبود امکانات آموزشی و تحصیلات بهتر
۷/۷۷	۱/۱۸	۲/۷۰	کمبود امکانات ورزشی و تفریحی
۶/۳۸	۰/۹۸	۲/۲۳	کمبود استانداردهای زندگی
۸/۸۱	۱/۱۹	۲/۹۰	نیاز به پیشرفت
۸/۸۷	۱/۲۹	۲/۹۷	نداشتن محل سکونت مناسب
۶/۷۶	۱/۱۲	۲/۳۱	به دست آوردن وجه اجتماعی (برخورداری از موقعیت اجتماعی بهتر)
۸/۴۲	۱/۲۳	۲/۹۶	برخورداری از همزیستی طبقات اجتماعی متنوع
۶/۸۲	۱/۰۷	۲/۴۱	میزان ارتباط فردی و خانوادگی و اجتماعی
۶/۱۹	۱/۰۲	۲/۱۵	کسب موقعیت اجتماعی و شغلی
۸/۵۷	۱/۱۸	۲/۹۵	تحصیلات بهتر
۶/۵۲	۰/۹۰	۲/۲۱	ورود وسایل ارتباط جمعی
۸/۵۱	۱/۱۵	۲/۸۴	تبلیغات گسترده شهری (جاذبه‌های اجتماعی- فرهنگی شهری)
۸/۶۳	۱/۱۲	۲/۸۳	داشتن اطمینان شغلی

نتایج آزمون فریدمن نیز نشان می‌دهد که تفاوت میان میانگین‌های مشاهده شده در ۱۳ گویه مزبور معنادار بوده و می‌توان به ترتیب بیشترین میانگین رتبه آن‌ها را اولویت‌بندی کرد، ضمن اینکه بیشترین میانگین رتبه بدست آمده از گویه‌های مربوط به شاخص اجتماعی- فرهنگی که هر کدام از میانگین پاسخ‌های مربوطه به دست آمده به ترتیب از بالاترین ارزش عبارتند از: نداشتن محل سکونت مناسب و نیاز به پیشرفت و کسب وجه اجتماعی و پایین‌ترین آن کمبود امکانات بهداشتی و درمانی است.

جدول ۱۳. نتایج آزمون فریدمن برای شاخص اجتماعی- فرهنگی

۳۸۰	تعداد
۴۲۷/۷۵۸	خی دو
۱۳	درجه آزادی
۰/۰۰۰	سطح معنی‌داری

این آزمون برای مقایسه میانگین رتبه‌ها در بین متغیرها مورد استفاده قرار می‌گیرد. بر این اساس فرض صفر که حاکی از یکسان بودن میانگین متغیرها با درجه آزادی ۱۳ و سطح معنی‌داری ۰/۰۰۱ شده و اختلاف معنی‌داری بین میانگین گویه‌های شاخص اجتماعی - فرهنگی وجود دارد.

جدول ۱۴. نتایج آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی عوامل موثر در مهاجرت روستاییان

شاخص	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین رتبه
اقتصادی	۲/۸۰	۰/۴۰	۲/۲۰
اجتماعی - فرهنگی	۲/۵۷	۰/۴۸	۱/۷۳

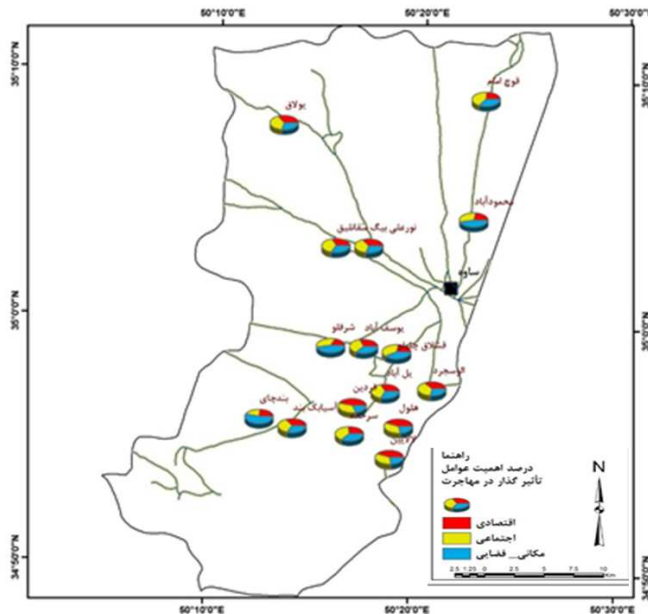
براساس جدول فوق، از بین عوامل تاثیرگذار بر مهاجرت روستاییان ابتدا شاخص اقتصادی و سپس شاخص اجتماعی - فرهنگی موثر است.

جدول ۱۵. اثربخشی عوامل اساسی در تحلیل مهاجرت روستایی به تفکیک سکونتگاههای روستایی در ناحیه نورعلی بیگ

نام روستا	جمعیت (به نفر)	فاصله (به کیلومتر)	اجتماعی	اقتصادی
آسیابک بند	۳۱۶	۱۶	۳۲/۴۰	۳۴/۸۲
بندچای	۳۵۳	۱۷	۲۲/۵۳	۲۳/۳۲
سرخده	۱۸۹	۱۳	۳۶/۴۲	۲۶/۸۹
لالابین	۴۲۴	۱۳	۳۳/۵۵	۴۳/۷۵
محمودآباد	۴۱۸	۵	۳۱/۲۶	۲۲/۰۰
هلول	۲۶۷	۱۱	۳۴/۱۸	۴۳/۹۹
قردین	۱۲۱۳	۱۰	۳۴/۹۹	۴۵/۴۹
یل‌آباد	۳۶۰۹	۹	۳۶/۷۴	۳۱/۵۳
الوسجرد	۱۵۲۵	۷	۳۶/۱۸	۳۶/۴۵
سقانلیق	۸۲۵	۸	۳۵/۳۹	۳۱/۵۷
قشلاق چلبلو	۴۰۷	۷	۳۶/۲۵	۲۲/۱۱
قوج امام	۱۷۰	۱۴	۴۰/۳۹	۲۳/۸۱
شرفلو	۴۱۰	۸	۳۴/۵۷	۱۸/۱۵
نورعلی بیگ	۱۶۳۲	۶	۳۴/۹۱	۳۵/۱۰
یوسف آباد	۳۶۴	۷	۳۱/۷۳	۳۱/۲۶
یولاق	۳۵۹	۱۷	۳۶/۳۸	۳۴/۳۵

جدول فوق میزان اثر بخشی هر یک از مولفه‌های موثر بر مهاجرت را در روستاهای نمونه در دهستان نورعلی بیگ را به درصد نشان می‌دهد. نکته بسیار اساسی تحلیل فضایی اثربخشی عوامل اقتصادی بر میزان افزایش مهاجرت روستایی به کانون‌های شهری است. روستانشینان ساکن در سکونتگاههای روستایی که کمتر از ده کیلومتر با شهر فاصله دارند، عامل اقتصادی را به‌طور متوسط کمتر از ۲۵ درصد به‌طور میانگین اعلام داشته‌اند و در فواصل دورتر بدلیل عدم

فعالیت اقتصادی و اثر بخشی توان اقتصادی شهری به‌طور میانگین در سکونتگاه‌های روستایی دارای فاصله ده تا پانزده و بیش‌تر از پانزده کیلومتر به‌ترتیب ۳۰ و ۳۶ درصد اعلام داشته‌اند.

شکل ۲. نقش‌آفرینی عوامل اقتصادی، اجتماعی و مکانی - فضایی در مهاجرت‌فرستی ناحیه روستایی نورعلی بیگ در شهرستان ساوه

بدین‌ترتیب توزیع فضایی عوامل مهاجرت‌فرستی در سکونتگاه‌های روستایی ناحیه مورد پژوهش ناشی از عوامل اقتصادی با فاصله از شهر ساوه ارتباط مستقیم دارد و این نکته قابل توجهی در برابر سایر مطالعات مشابه در نواحی روستایی به‌شمار می‌رود.

نتیجه‌گیری

در نواحی روستایی تضعیف ساختارهای اقتصادی و اجتماعی سبب می‌شود تا روستاییان برای به‌دست آوردن فرصت‌های بهتر زندگی به مناطق شهری مهاجرت کنند. در این پژوهش نیز، نقش عوامل اجتماعی و اقتصادی در مهاجرت‌های روستا- شهری مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاکی از آن است که در کل منطقه عامل اقتصادی با بیشترین میانگین ۳/۷۹ مهمترین دلیل مهاجرت می‌باشد. در روستاهای آسیابک بند، لالابین، هلول، قردین، الوسجرد و نورعلی‌بیگ عامل اقتصادی مهمترین دلیل مهاجرت عنوان شده است. این روستاها عموماً در نیمه‌جنوبی دهستان نورعلی‌بیگ واقع شده‌اند و در واقع در منطقه‌ای قرار دارند که در سالهای اخیر با افت شدید آب زیرزمینی و محدودیت اقتصاد زراعی روبرو بوده‌اند.

نتایج نظرسنجی و پیمایش‌های میدانی حاکی از آنست که در بین گویه‌های شاخص اقتصادی، بیشترین عامل مهاجرت‌فرستی مربوط به شاخص اشتغال با میانگین و کمترین میانگین مربوط به شاخص مکانیزاسیون بخش

کشاورزی است. از سوی دیگر، با توجه به اینکه آزمون‌های آماری می‌توان ثابت کرد که تمام شاخص اقتصادی بر مهاجرت روستاییان تاثیرگذار است. این یافته پژوهش با یافته‌های پژوهشی، اذانی و بوستانی (۱۳۹۲)، توکلی (۱۳۹۲)، سعیدی (۱۳۹۱)، اصلانی (۱۳۸۵)، قاسمی‌اردھانی (۱۳۸۵)، ابراهیم‌زاده (۱۳۸۰)، طاهرخانی (۱۳۸۰)، عیدی (۱۳۷۷)، گارسیا (۱۹۸۱)، و آریزپ (۱۹۸۱)، همخوانی دارد.

با عنایت به نتایج یافته‌های پیشین و نتایج یافته‌های این پژوهش و همچنین با توجه به نظریات مهاجرت همواره عوامل اقتصادی در میزان مهاجرفرستی موثر است. از این رو می‌توان گفت توجه به مولفه اقتصادی در روستاها امروزه به‌عنوان یکی از اهداف اساسی در تعدیل فرآیند مهاجرفرستی بایستی مورد توجه قرار گیرد. زیرا ارتقاء ظرفیت‌ها و بهره‌وری بخش کشاورزی و همچنین حمایت همه‌جانبه از تولیدات کشاورزی با توجه به مزیت‌های نسبی محلی و منطقه‌ای آن بسیار ضروری است.

از سوی دیگر، در مولفه اجتماعی، بیشترین گروه مهاجران از روستاهای منطقه را کسانی تشکیل می‌دهند که با انگیزه تحصیل از روستا خارج می‌شوند. البته در شاخص اجتماعی - فرهنگی مهمترین عامل در مهاجرفرستی نداشتن محل سکونت مناسب و نیاز به پیشرفت و کسب جایگاه اجتماعی مورد تاکید قرار گرفته است. البته کمبود امکانات آموزشی و برخورداری از استاندارد زندگی نیز جزء عوامل مهم در مهاجرت روستا به شهر می‌باشند. یل‌آباد، سقانلیق، قوچ امام و یولاق روستاهایی هستند که بیشترین اهمیت را برای عوامل اجتماعی قایل بوده‌اند. در میان این روستاها قوچ امام و یولاق در پهنه کوهستانی شمال دهستان واقع شده‌اند و بیشترین فاصله را با شهر ساوه دارند. همچنین این روستاها جزو کم‌جمعیت‌ترین روستاهای ناحیه هستند، از این رو به لحاظ امکانات اجتماعی از قبیل مدرسه، درمانگاه و... در سطح پایینی قرار دارند. دو روستای سقانلیق و یل‌آباد جزء روستاهای پرجمعیت و دارای امکانات بیشتری هستند و فاصله آنها تا شهر نیز کمتر از روستاهای قوچ امام و یولاق است. اما در این روستاها امکانات متناسب با جمعیت موجود در روستاها نیست. امکانات این روستاها باعث شده تا آنها به مراکز جاذب جمعیت تبدیل شوند و مهاجران روستاهای محروم مجاور را پذیرا باشند. تا جایی که امکانات این روستاها دیگر کفاف جمعیت را نمی‌دهند و همواره با کمبود امکانات آموزشی و درمانی مواجه هستند. از طرف دیگر، فاصله نسبتاً کم این روستاها تا شهر ساکنین را ترغیب می‌کند تا برای بهره‌مندی از امکانات بیشتر و با کیفیت‌تر به شهر مهاجرت کنند. این یافته با یافته‌های اذانی و بوستانی (۱۳۹۲)، توکلی (۱۳۹۲)، اصلانی (۱۳۸۵)، قاسمی‌اردھانی (۱۳۸۵)، ابراهیم‌زاده (۱۳۸۰)، طاهرخانی (۱۳۸۰)، مهدوی (۱۳۷۷)، و گارسیا (۱۹۸۱)، همخوانی دارد. نتایج نهایی تحقیق، با توجه آزمون آماری و نتایج پیمایش‌های میدانی نشان می‌دهد که در ناحیه مورد مطالعه به ترتیب عامل اقتصادی و سپس عامل اجتماعی - فرهنگی در مهاجرت روستایی - شهری ساوه موثرند. البته نکته اساسی در این پژوهش در مقایسه با پژوهش‌های مشابه که کمتر نیز مورد توجه قرار گرفته، ویژگی‌های مکانی - فضایی سکونتگاه‌های روستایی و چگونگی استقرار در پیرامون فضای شهری ساوه به لحاظ فاصله و برخورداری از مزیت اجتماعی - اقتصادی است. بر این اساس نتایج این پژوهش نشان می‌دهد با فاصله از شهر و ایجاد کمبودهای توزیع منابع اقتصادی عامل اقتصادی نیز بیشترین سهم را در مهاجرت فرستی بخود اختصاص می‌دهد. بنابراین بایستی با تقویت مزیت نسبی اقتصاد سکونتگاه‌های روستایی و با ایجاد مناسبات و پیوند فضایی عملکردی از طریق الگوی نظام شبکه ایی مهاجرت روستایی کاهش یابد.

کتابشناسی

۱. ابراهیم‌زاده، عیسی (۱۳۷۱)، مهاجرت‌های روستایی علل و پیامدهای آن، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۱۲۱، تهران؛
۲. ابراهیم‌زاده، عیسی (۱۳۸۰)، مهاجرت‌های روستایی، علل و پیامد آن، نمونه: استان سیستان و بلوچستان، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۱۶، شماره ۱، صص ۱۶۸-۱۴۳؛
۳. ابریشمی، حمید (۱۳۷۵)، اقتصاد ایران، انتشارات علمی- فرهنگی، چاپ اول، تهران؛
۴. اذانی، مه‌ری، بوستانی، سعید (۱۳۹۲)، تحلیلی بر عوامل موثر در مهاجرت‌های روستایی- شهری، نمونه موردی: شهرستان ممسنی، فصلنامه علمی- پژوهشی فضای جغرافیایی، سال ۱۳، شماره ۴۱، صص ۹۳-۱۱۱؛
۵. اصلاتی، مجتبی (۱۳۸۵)، بررسی روند مهاجرت در جمهوری اسلامی ایران طی سه دهه اخیر و تأثیر آن بر امنیت ملی با تأکید بر مهاجرت داخلی به تهران، مجله جمعیت، بهار و تابستان، شماره ۵۵ و ۵۶؛
۶. اوپرای ا. اس (۱۳۷۰)، مهاجرت، شهرنشینی و توسعه، ترجمه: فرهنگ ارشاد، نشر موسسه کار و امور اجتماعی، چاپ اول؛
۷. ایمان، محمدتقی (۱۳۶۸)، مهاجرت در کشورهای جهان سوم، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، سال ۲۲، شماره‌های ۳ و ۴، پاییز و زمستان؛
۸. بدری، سیدعلی (۱۳۶۹)، مکانیابی مراکز روستایی، نمونه موردی بخش گاریزات قم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس؛
۹. بهفروز، فاطمه (۱۳۷۵)، زمینه‌های غالب در جغرافیای انسانی، انتشارات دانشگاه تهران؛
۱۰. بنی‌فاطمه، حسین (۱۳۷۶)، بیکاری و مهاجرت، مجله رشد و آموزش جغرافیا، شماره ۱۳؛
۱۱. بوژوگارینه، ژاگلین (۱۳۶۸)، شهرهای بزرگ و مسئله مسکن تهیدستان و آلونک‌نشین‌ها، ترجمه: ابوالحسن مقدم، فصلنامه جغرافیایی، شماره ۴، سال ۴، مسلسل ۱۵؛
۱۲. پاپلی‌یزدی، محمدحسین، رجبی‌سناجردی، حسین (۱۳۹۱)، نظریه‌های شهر و پیرامون، انتشارات سمت، تهران؛
۱۳. پاپلی‌یزدی، محمدحسین، ابراهیمی، محمد امیر (۱۳۹۰)، نظریه‌های توسعه روستایی، انتشارات سمت؛
۱۴. پتیه، ژان (۱۳۹۶)، مهاجرت روستاییان، مترجم: محمد مومنی کاشی، سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی. چاپ اول؛
۱۵. تاج، شهره (۱۳۶۷)، شهری شدن چشم‌انداز روستایی اطراف شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران؛
۱۶. تقوی، نعمت‌الله (۱۳۷۱)، مهاجرت‌های روستا- شهری: درآمدی جامعه‌شناختی بر نظریه‌ها، تبریز، انتشارات ستوده؛
۱۷. تودارو، مایکل (۱۳۶۷)، مهاجرت داخلی در کشورهای درحال توسعه، ترجمه مصطفی سرمدی و پروین ریسی فرد، انتشارات موسسه کار و تامین اجتماعی، مهر؛
۱۸. تودارو، مایکل (۱۳۷۰)، توسعه اقتصادی در جهان سوم، ج اول، مجموعه برنامه و توسعه، تهران، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، چاپ پنجم؛
۱۹. توکلی، جعفر (۱۳۹۳)، سنجش پایداری اجتماعی- اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی دهستان‌های خاوه شمالی و جنوبی، استان لرستان، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، سال ۱۴، شماره ۳۲، بهار، صص ۹۲-۷۱؛
۲۰. خاکپور، براتعلی (۱۳۸۴)، بررسی وضعیت اقتصادی نواحی روستایی و تأثیر آن بر مهاجرت‌های روستایی شهرستان شیروان، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۴، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی؛
۲۱. زنجانی، حبیب‌الله (۱۳۸۰)، مهاجرت، انتشارات سمت، چاپ اول؛
۲۲. سعیدی، عباس (۱۳۹۱)، مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات سمت، تهران؛
۲۳. شریفی‌مقدسی، علی‌رضا (۱۳۸۸)، بررسی تحولات اشتغال‌زایی روستایی و راه‌های گسترش آن در استان مرکزی، مجله کار و جامعه، شماره ۱۱۳ و ۱۱۴؛
۲۴. شکویی، حسین (۱۳۸۳)، دیدگاه‌های نو در جغرافیای شهری، ج اول، تهران: انتشارات سمت؛

۲۵. شمس‌الدینی، علی، گرجیان، پروین (۱۳۸۹)، عوامل موثر در مهاجرت روستاییان به شهرها با تاکید بر شبکه مهاجرت در دهستان رستم دو، مجله مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۲؛
۲۶. طاهرخانی، مهدی (۱۳۸۰)، تحلیلی بر عوامل موثر در مهاجرت‌های روستا-شهری، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۲، انتشارات استان قدس؛
۲۷. طاهری، شهنام (۱۳۷۶)، توسعه اقتصادی و برنامه‌ریزی، نشر آروین، تهران؛
۲۸. عاشری، امامعلی (۱۳۸۰)، بررسی تاثیر فعالیت‌های عمرانی جهادسازندگی بر تثبیت جمعیت روستایی در مقطع زمانی ۱۳۷۵-۱۳۵۵، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی، استان آذربایجان غربی، شماره ۶۰۴؛
۲۹. عبادی، جعفر (۱۳۶۶)، اشتغال، بیکاری و توسعه در ایران، مجله تحقیقات اقتصادی، شماره ۳۹؛
۳۰. فشارکی، پریدخت (۱۳۷۳)، جغرافیای روستایی، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی؛
۳۱. فیروزنیا، قدیر (۱۳۸۶)، تبیین استمرار کارکرد فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای در معرض تخلیه جمعیتی شهرستان قزوین، رساله دکتری، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی؛
۳۲. فیندلی، سلی (۱۳۷۲)، برنامه‌ریزی مهاجرت‌های داخلی، مترجم: عبدالعلی لهسانی‌زاده، انتشارات نوید شیراز، چاپ اول؛
۳۳. قاسمی‌اردھانی، علی (۱۳۸۵)، علل مهاجرت روستاییان به شهرها در ایران با تحلیل پایان‌نامه‌های تحصیلی، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۹، شماره ۱، صص ۸۱-۵۱؛
۳۴. گالتسون، والتر (۱۳۶۸)، مقدمه‌ای بر مسائل اشتغال در کشورهای درحال توسعه، ترجمه علی‌اله همدانی، مجله اشتغال و کارآفرینی رویش، شماره ۱۸؛
۳۵. لهسانی‌زاده، عبدالعلی (۱۳۶۸)، نظریات مهاجرت، انتشارات نوید، چاپ اول؛
۳۶. ماهر، ف (۱۳۷۵)، آثار سواد بر مهاجرت‌های روستا به شهر، فصلنامه اقتصاد و توسعه، شماره ۶؛
۳۷. مطعی‌لنگرودی، سیدحسین (۱۳۸۴)، جغرافیای اقتصادی ایران (کشاورزی)، انتشارات جهاد دانشگاهی فردوسی مشهد؛
۳۸. مهدوی، مسعود (۱۳۷۷)، مقدمه‌ای بر جغرافیای روستایی ایران، انتشارات سمت، تهران؛
۳۹. نراقی، یوسف (۱۳۸۰)، توسعه و کشورهای توسعه‌نیافته مطالعه تحلیلی از جنبه‌های نظری تاریخی توسعه‌نیافتگی، انتشارات سهامی، تهران؛
۴۰. نواک موجکا (۱۳۸۱)، مفاهیم فقر، ترجمه: سعید ابراهیمی‌پور، چشم‌انداز جهانی فقر، راهنمای پژوهش‌های بین‌المللی فقر، انتشارات وزارت جهاد کشاورزی، چاپ اول؛
۴۱. نوربخش، سیدمرتضی، اکبرپور سراسکانرود، محمد (۱۳۹۰)، راهبردهای مقابله با مهاجرت‌های روستا-شهری با استفاده از فن سوات، بررسی موردی: دهستان کوهسار شهرستان هشتگرد، فصلنامه توسعه روستایی، دوره ۳، شماره ۲، پاییز و زمستان، صص ۱۴۲-۱۲۷؛
۴۲. وثوقی، منصور (۱۳۸۴)، جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی و فرهنگی روستاها، انتشارات سازمان شهرداریها و دهیاری‌های کشور؛
43. Helena Crow (2010), Factors Influencing Rural Migration Decisions in Scotland: An Analysis of the Evidence, Rural Analytical Unit, Rural and Environment Research and Analysis Directorate, Scottish Government, Scottish Government Social Research, www.scotland.gov.uk/socialresearch;
44. FAO and UNESCO. (2005), Education for rural development is a way to respond to new policies, interpreters Syfollah Farmohamady, sholeh changiz, through the efforts of the Office of Environment and Sustainable Development of Agriculture, Ministry of Agriculture. (In Persian);
45. Shahnaz H. (2010), Rural to Urban Migration in Pakistan the Gender Perspective, Pakistan Institute of Development Economics, Working Papers 56;
46. Shcfr. Daniel and Al (1993), Rural- to- Urban & Urban- to- Rural Migration Patterns in Colombia, Habitat International, Vol.17, No.1, pp3-31;
47. Parnwell, Mike (1993), Population Movements and the Third World. London and New York: Routledge.